

Recenzja rozprawy doktorskiej

magister Pauliny Przywuskiej pod tytułem

„Den språklige kreasjonen av kroppen i poesi av Joanna Rzadkowska, Athena Farrokhzad og Eva Tind”

Tytuł przedłożonej do oceny dysertacji Pani Pauliny Przywuskiej „Den språklige kreasjonen av kroppen i poesi av Joanna Rzadkowska, Athena Farrokhzad og Eva Tind” (Językowa kreacja ciała w poezji Joanny Rzadkowskiej, Atheny Farrokhzad i Ewy Tind) adekwatnie oddaje przedmiot i treść rozprawy. Tak sformułowany tytuł opatrzony przyporządkowaniem do dziedziny językoznawstwo zapowiada ambitne zadanie opisu i analizy użycia języka w tekstach poetyckich przy wykorzystaniu językoznawczych kryteriów i narzędzi badawczych.

Przedłożona rozprawa o objętości 243 strony została napisana w języku norweskim i obejmuje wprowadzenie, pięć rozdziałów właściwych, spis literatury, streszczenie w języku polskim i angielskim oraz bibliografię. Opracowanie ma charakter teoretyczno-empiryczny, cechuje się prawidłową strukturą opartą na przemyślanym i konsekwentnie przeprowadzonym wywodzie, w którym kolejność prezentowanych zagadnień, ich zawartość jak i podział na rozdziały, punkty oraz podpunkty są uzasadnione i wykazują poprawny porządek merytoryczny.

Drobne propozycje korekty w zakresie numeracji oraz wewnętrznej organizacji niektórych rozdziałów omawiam w dalszej części recenzji.

Znaczenie problematyki podjętej w recenzowanej rozprawie

Podjęta w recenzowanym opracowaniu problematyka z zaproponowanym postępowaniem badawczym jest wciąż relatywnie nowatorska w skandynawistycznych badaniach językoznawczych, stąd wybór tematyki rozprawy oraz jej głównego celu należy uznać za właściwy i w pełni uzasadniony krok w celu uzupełnienia tej luki. Eksplorowany temat doskonale wpisuje się w nurt badań nad cielesnością i seksualnością, które aktualnie prowadzone są w obszarze różnych dyscyplin, w tym w badaniach językoznawczych, literaturoznawczych, socjologicznych i kulturoznawczych. Dodać należy, że obserwowanie cielesności, wypowiedzanie się na jej temat jest doświadczeniem ogólnoludzkim, stąd temat bazowy jest uniwersalny i obejmuje nie tylko sferę prywatną wszystkich członków wspólnoty kulturowej, lecz ma wymiar społeczny, a nawet polityczny. Przedmiotowa problematyka wpisuje się ponadto we współczesne dyskursy feministyczne, zaś zważywszy na przynależność gatunkową badanych tekstów oraz doświadczenia imigracyjne autorek, przedłożona rozprawa jest przyczynkiem do badań w zakresie współczesnej literatury imigracyjnej oraz w zakresie tożsamości. Przedmiotowa tematyka jest zatem bardzo aktualna, ciekawa, a jej zgłębienie zaplanowano w oryginalny sposób.

W dalszej części recenzji omówię zwięźle zawartość poszczególnych rozdziałów, skupiając się na ich ocenie merytorycznej, uwagach krytycznych i polemicznych.

Ocena merytoryczna części metodologicznej

Część metodologiczną rozprawy zawiera rozdział I Innledning (str. 5-12), składający się z trzech podrozdziałów, których tematem jest określenie przedmiotu badania, wskazanie celu pracy i pytania badawczego, omówienie metody badawczej, przedstawienie struktury pracy oraz podziękowania.

W podrozdziale I.I. Avhandlingens tema og avgrensninger Autorka deklaruje, iż tematem rozprawy są pojęcia „obraz ciała, tożsamość i obcość” oraz sposób ich werbalizowania w tekstach poetyckich. Jako przedmiot badania językowej kreacji cielesności wskazała Autorka wiersze trzech skandynawskich poetek: Joanny Rzadkowskiej, Ateny Farrokhzad i Evy Tind. Jednym z kryterium doboru materiału empirycznego jest fakt łączący biografie autorek wierszy: wszystkie urodziły się poza Skandynawią, stąd przyswojenie nowego języka oraz akulturacja w nowym środowisku są doświadczeniami łączącymi życiorysy poetek, odróżniającymi je od rodzimych twórców. Rozdział nie zawiera eksplicytnie sformułowanej hipotezy badawczej.

Treścią podrozdziału I.II Avhandlingens problemstilling jest umiejscowienie dysertacji w dyskursie naukowym. Usytuowanie przedmiotowej pracy na styku językoznawstwa i literaturoznawstwa jest poprawne i wynika w sposób naturalny z przynależności gatunkowej badanych tekstów, zamiaru badawczego jak i obranych doń środków realizacji. Autorka deklaruje ponadto, iż rozprawa sytuuje się w obrębie językoznawstwa kulturowego i tym samym w czytelny sposób wiąże cele własnej rozprawy z ogólną koncepcją tej dyscypliny. Wskazując na kumulatywną funkcję języka, który zawiera wartości, normy, przekonania zarówno na poziomie zbiorowym, jak i indywidualnym, umiejętnie argumentuje zasadność badania tekstów poetyckich w ramach obranej metodologii, zwłaszcza tych ich wątków, w których autorzy poprzez werbalizację własnych doznań fizycznych jak i percepcję cudzej cielesności wypowiadają się o swojej tożsamości. Tożsamość jako wiodące zagadnienie rozprawy jest elementem spajającym treść pracy na dwóch płaszczyznach: jako czynnik łączący doświadczenie cielesności i ekspresję poetycką oraz jako wspólny element biograficzny poetek. W ostatnim akapicie omawianego podrozdziału (str. 9) Autorka wyjaśnia, że celem jej pracy jest zbadanie, jaką językową kreację tworzą i przekazują poetki o imigracyjnym pochodzeniu oraz ustalenie cech charakterystycznych i unikalnych dla ich poezji, w tym sposobu użycia języka oraz co ten język może wnieść do poezji.

Początek rozdziału I.III Metode zawiera doprecyzowanie celu badania poprzez sformułowanie, że celem rozprawy jest zbadanie relacji „między językiem a ciałem” poprzez analizę językowych środków wyrazu, doboru leksyki, struktur gramatycznych oraz innych składników językowych (språkkomponenter), które tworzą językową kreację (obrazu) ciała (str. 10). Na zawartość rozdziału Metode składają się ponadto informacje o inspiracjach metodologicznych, planowanych treściach w tekście rozprawy oraz ich zakotwiczeniu w wybranych conceptach badawczych, które stanowią bazę teoretyczną i kontekstową rozprawy. Autorka wymienia podstawy teoretyczne rozprawy (m. in. teoria George’a Lakoffa, poglądy Kristevy oraz Thomasa Hyllanda Eriksena), jednak nie precyzuje, jak będzie przebiegać analiza, czyli jakie czynności i w jakiej kolejności podejmie w odniesieniu do materiału empirycznego (wierszy lub ich fragmentów), by zrealizować zamiar badawczy. Jedyne fragmenty zgodne z tytułem podrozdziału, który odwołuje się do metody, obejmuje dwa zdania: „Na koniec wykorzystam tę bazę teoretyczną do analizy, w jaki sposób Atena Farrokhzad, Joanna Rzadkowska i Eva Tind przekazują swoje językowe kreacje ciała. Aby osiągnąć ten cel, wybiorę szereg struktur językowych, np. metafory, frazeologizmy, neologizmy, zaimki, przymiotniki itp.” (str. 10). Tego typu uszczegółowienie jest wyjaśnieniem zbyt oszczędnym i niepełnym. Właściwymi elementami opisu metody mogłyby być np. „analiza wyrażen określających postrzeganie zmysłami celem ustalenia

wpływu bodźców zewnętrznych na postrzeganie własnej cielesności” lub „wartościowanie w opisach własnej i cudzej cielesności”.

Innym niedociągnięciem metodologicznym jest pominięcie płaszczyzny porównania i kryteriów porównania. Niniejsza praca bazuje na trzech korpusach tekstów, stąd ma charakter porównawczy, zaś wyznacznikiem porównywanych parametrów lub kategorii powinno być jasno zadeklarowane tertium comparationis, na które składają się kryteria językowe, względnie pozajęzykowe. Takiego bezpośredniego przekazu tekst nie zawiera, jednak można przyjąć, że umieszczone na str. 10 pytania mogą stanowić kryteria stanowiące płaszczyznę porównania. Jednak w przedstawionej formie nie mogą spełniać pożądanych funkcji w stopniu zadowalającym, stąd sugeruję następujące korekty:

– zamiast: „Czy cielesność wiąże się z ich podwójną tożsamością?” proponuję: Czy w opisie cielesności odzwierciedla się złożona tożsamość poetek?

–zamiast: „W jaki sposób powstają językowe kreacje obrazu ciała?” proponuję: Jak są formułowane językowo, według jakich konceptów budowane są obrazy i do czego ostatecznie służą i jakie konstruują przesłanie?

–zamiast: „Jaki jest związek tekstów lirycznych z rzeczywistością?” – pytanie zbyt ogólne, w zamian proponuję: Jakie fakty autobiograficzne wykorzystano w świecie przedstawionym w wierszach?

–zamiast: „Czy istnieją podobieństwa i istotne różnice między poetkami?” proponuję: Jakie zbieżności i jakie istotne różnice w zakresie treści, obrazowania, ekspresji i przekazu cechują wiersze trzech poetek.

Podrozdział I.II.II Struktur zawiera informację o budowie pracy i treści poszczególnych rozdziałów. Niejasne jest w tym miejscu pracy zdanie dotyczące rozdziału poświęconemu analizie wierszy Rzadkowskiej „Chronologia jest odwrócona, ale jednocześnie zgodna z wewnętrzną chronologią zbiorów wierszy” (Kronologien er omvendt, men samtidig stemmer den med samlingen indre kronologi, str. 11). Za zbędne w tym miejscu uważam komentarze dotyczące treści samych tomików wierszy, które powinny znajdować się w części omawiającej przedmiot badania i kryteria doboru materiału przykładowego. Niepoprawne jest użycie czasu przyszłego, który wskazuje na plan lub zamiar Autorki i tym samym sugeruje, że praca jeszcze nie jest ukończona. Rozdział omawiający strukturę pracy ma charakter sprawozdawczy, tj. wskazuje na już istniejące składniki opracowania i powinien zawierać zdania w czasie teraźniejszym, które komunikują fakty, nie zamiary.

Część metodologiczna zawiera ponadto kilka dalszych niedociągnięć warsztatowych. Brakuje w niej mianowicie informacji o ilości analizowanych tekstów, tym samym nie pozwala na tym etapie lektury na weryfikację, na ile materiał badawczy jest obszerny i reprezentatywny. Czytelnik nie wie, ile wierszy, z ilu tomików, z jakiego okresu poddano analizie. Umieszczenie takich informacji w części metodologicznej uchodzi za działanie kanoniczne, właściwe empirycznym pracom naukowym w zakresie językoznawstwa.

Podsumowując część metodologiczną należy stwierdzić jej poprawną koncepcję oraz wyłożenie ogólnych założeń. Wywód jest zwięzły, centralne zagadnienia przedmiotowej tematyki zostały wskazane w sposób ogólny. Uzupełnienia wymaga precyzyjniejsze sformułowanie celu badania, wprowadzając pewną hierarchię: cele nadrzędne, cele poboczne, cele ogólne, cele szczegółowe, peryferyjne itp. Ponadto korekty wymaga organizacja treści, niezbędne jest uzupełnienie w zakresie opisu metody.

Ocena merytoryczna części teoretycznej

Rozdział 1 (str. 13-48) ma charakter teoretyczny, jego tytuł zgodny jest z treścią, która koresponduje z zamiarem badawczym podjętym w rozprawie. Na zawartość rozdziału składa się osiem podrozdziałów, które obejmują opis bazy teoretycznej rozprawy.

W podrozdziale 1.1 Språkvitenskap i lyrikk Autorka przyjmuje słuszne założenia w zakresie statusu tekstów poetyckich w badaniach tekstologicznych, powołując się na koncepcję tekstu Jakobsona jako wiązce funkcji i przypisując tekstom poetyckim dominację funkcji poetyckiej i podrzędne znaczenie innych funkcji.

Treścią podrozdziału 1.2 Det språklige bildet av verden, eller verdenens språklige kreasjon? jest opis założeń teoretycznych i metodologicznych znanych w językoznawstwie polskim jako językowy obraz świata. Autorka omawia koncepcje relatywizmu, determinizmu i uniwersalizmu językowego, sięgając do prekursorskich w tym zakresie poglądów Humboldta, oraz kanonicznych publikacji z hipotezami Sapira i Whorfa, jak i współczesnych przedstawicieli koncepcji badawczej językowego obrazu świata (m.in. J. Bartmińskiego). Opowiada się przy tym za ujęciem w badaniach według tej metody wierszy i umiejętnie argumentuje, podkreślając, że indywidualizm w użyciu języka w tekstach lirycznych nie zawsze oznacza jednostkowe ujęcie rzeczywistości w wypowiedzi językowej, ponieważ może ono być, albo jest, zgodne z percepcją rzeczywistości wielu użytkowników języka. W dalszej części podrozdziału oddziela koncept językowego obrazu świata od językowej kreacji świata, którą przyjmuje za jedną z podstaw metodologicznych rozprawy. Rozdział zamyka skromna synteza stanu badań w zakresie językowego obrazu świata w polskich i skandynawskich tekstach poetyckich.

Na treść podrozdziału 1.3 Metaforer składa się omówienie kognitywnej torii metafory w oparciu o teorię Johnsona i Lakoffa, przywołując kategorię metafor konwencjonalnych, strukturalnych, orientacyjnych, ontologicznych. Ważnym elementem treściowym jest wprowadzenie rozróżnienia (za Pajdzińską) między metaforą konwencjonalną i poetycką. Pewien niedosyt pozostawia bardzo oszczędne przedstawienie typów metafor, które Autorka wymienia, krótko wyjaśnia, jednak nie popiera żadnym przykładem. Dotyczy to metafor strukturalnych, orientacyjnych (str. 28).

W podrozdziale 1.4. Kognitiv poetikk Doktorantka konfrontuje poetykę kognitywną z językoznawstwem kognitywnym, wskazując na ich odmienność funkcjonalną, metodologiczną i przynależność do odrębnych dyscyplin naukowych. Formułuje jednocześnie deklarację metodologiczną, zgodnie z którą podstawą analizy w rozprawie jest lingwistyka kognitywna z wykorzystaniem poetyki kognitywnej. Takie rozłożenie akcentów zgodne jest z celem badania i adekwatne do materiału badawczego.

Podrozdział 1.5. Kategorisering poświęcony jest semantyce prototypu oraz kryteriom klasyfikacji przynależności pojęcia do danej kategorii w oparciu o poglądy Lakoffa. Wybór należy uznać za uzasadniony, ponieważ zgodnie z jego teorią myśli nie są oderwane od naszej fizyczności, a kategorie są efektem procesów wyobrazeniowych i charakteryzują się tymi samymi cechami, co ciała osób dokonujących kategoryzacji.

W podrozdziale 1.6. Vurdering podjęto zagadnienie wartościowania w języku. Autorka przytacza odmienne ujęcia wartościowania w użyciu języka przez Bartmińskiego, Pajdzińską i Krzeszowskiego, ostatecznie zajmuje stanowisko kompromisowe, przyjmując, iż nie da się uniknąć wartościowania w języku, ponieważ jest ono powiązane ze wszystkimi strukturami językowymi i środkami językowymi, stanowiąc część językowego obrazu świata.

W podrozdziale 1.7 Identitet przyjmuje Autorka za T. H. Eriksenem oraz M. Merleau-Pontym i B. Mæhlum sposób budowania tożsamości i definiowania się poprzez system cech i relacji, które są właściwe jednostce oraz w sposób negatywny, poprzez nazwanie cech, których się nie posiada.

Treść rozdziału 1 zamyka podrozdział 1.8 Fremmedhet, w którym Autorka wyklada własne rozumienie kategorii obcości jako uczucie, które charakteryzuje

każdego człowieka i pojawia się w relacji z innymi, gdy uświadamia się sobie, że istnieją różnice między dwiema osobami lub między jedną osobą, jednostką i grupą, ze szczególnym uwzględnieniem alienacji wynikającej z posługiwania się językiem obcym jako środkiem wyrazu w twórczości artystycznej.

Rozdział 2 Kroppslighet: et oversiktsperspektiv (str. 49-66) przedstawia wycinek historii badań nad cielesnością w skandynawskim i polskim piśmiennictwie w ostatnim ćwierćwieczu z obszaru filozofii, psychologii, socjologii oraz literaturoznawstwa. Zabrakło choćby wzmianki o bardzo skromnym dorobku językoznawczym i publikacjach poświęconych metaforyce frazeologizmów (somatyzmy) z komponentami nazw części ciała. Warto jednak w pracy językoznawczej choćby o nich wspomnieć celem uzupełnienia stanu badań i wskazania pól badawczych eksplorowanych w lingwistyce w przedmiotowym zakresie.

Podrozdziały 2.1-2.4 mieszczą przegląd problematyki badań nad cielesnością, przy czym Doktorantka przyjęła szeroką perspektywę, ujmując: historię poglądów na cielesność od starożytnej Grecji (podrozd. 2.1. Kroppshistorie), wyodrębnienie się pola badawczego nad biologicznym i społecznym pojęciem płci (podrozd. 2.2. Kvinnekroppen), rolę ciała w budowaniu tożsamości kobiety (podrozd. 2.3. Kropp og identitet) oraz językowe reprezentacje ciała (podrozd. 2.4. Kropp og språk).

Rozdział 2 jest doskonałą syntezą poglądów i postaw badawczych w zakresie kluczowej dla rozprawy problematyki. Na pochwałę zasługuje kompleksowe i zwarte ujęcie tematyki oraz dyscyplinę wypowiedzi jak i przemyślaną selekcję informacji w tekście oraz porządkowanie zagadnień od ogółu do szczegółu. Zabiegi te pozwalają wnioskować, iż Doktorantka zdaje sobie sprawę, że tak skonstruowany dobór treści będzie pomocny w części badawczej.

Rozbudowana i wielowątkowa część teoretyczna dysertacji opracowana została w oparciu o publikacje uznanych badaczy. Autorka dokonała prawidłowej selekcji treści, łącząc podejście funkcjonujące w ramach lingwistyki antropologicznej z odkryciami językoznawstwa kognitywnego i przedstawiła je w przystępny sposób. Doktorantka budując podstawy teoretyczne własnego badania potrafi dokonać słusznych wyborów oraz umiejętnie i przekonująco je uzasadnia. Jej argumentacja jest przejrzysta i logiczna. W wywodzie płynnie przechodzi do następnych wątków, zachowując spójność wypowiedzi i nie tracąc głównego konceptu rozdziału.

Tak prowadzony dyskurs świadczy o dobrej orientacji Autorki w omawianej problematyce oraz przemyślanej narracji, w której informacje są właściwie dobrane i uporządkowane, sam tekst jest przykładem właściwie prowadzonego wywodu, który jest merytorycznie poprawny a przy tym przyjemny w odbiorze. Nie jest to łatwe zadanie w obliczu bardzo obszernej problematyki z bogatą literaturą przedmiotu. Po lekturze części teoretycznej można wnioskować, że Doktorantka cechuje się pracowitością, dociekliwością, rzetelnością oraz samodzielnością jak i dyscypliną wypowiedzi.

Część teoretyczna jest doskonałym wprowadzeniem w przedmiotową problematykę badawczą, osadza dysertację w paradygmacie nauk o języku uzupełniając o treści innych dyscyplin i jest niewątpliwie mocną stroną rozprawy.

Ocena merytoryczna części badawczej

Część badawczą pracy tworzą rozdziały 3, 4 i 5 (str. 67-221), które cechują się jednorodną strukturą i w pewnym sensie monotematyczną treścią. Każdy z nich poświęcony jest bowiem analizie wierszy jednej poetki i podzielony jest na dwa podrozdziały, których treścią jest omówienie wierszy z jednego zbioru. Takie ujęcie

implikuje każdorazowo analizę jednolitego materiału empirycznego pod względem czasu publikacji oraz koncepcji artystycznej tomików i pozwala na syntetyczne ujęcie badanych wątków w odniesieniu do zamkniętej liczby utworów literackich z jednego tomiku.

Podrozdziały poświęcone badaniu wierszy z jednego zbioru, składają się z 5-6 podrozdziałów, których tytuły sygnalizują wydzielone wątki. Taki zabieg świadczy o szczegółowości opisu, przy tym porządkuje informacje, przez co daje lepszą orientację w treści, pozwala śledzić przebieg toku myślowego i tym samym ułatwia lekturę obszernej rozprawy, zwłaszcza, że tytuły podrozdziałów wykazują dużą wartość interpretacyjną i poznawczą. Wyodrębnienie podrozdziałów wokół pojedynczych wątków sprzyja ich spójności tematycznej. Podział jest optymalny, podejmowane wątki są zasadne z punktu widzenia stawianych celów pracy. Drobne propozycje korekty zamieszczam w dalszej części recenzji.

Rozdziały 3,4,5 cechuje paralelizm treściowy. Teksty wprowadzające oraz pierwsze podrozdziały zawierają każdorazowo kompilację informacji biograficznych i bibliograficznych o autorkach, ich poetyckiej wyobraźni, dorobku literackim, jego recepcji w kraju zamieszkania i poza nim. Analizę wierszy poprzedza komentarz i interpretacja tytułu zbioru. Moim zdaniem zbyt zdawkowo zostały przedstawione fakty z biografii związane z emigracją poetek, brak w nich informacji, w jakim wieku opuściły kraj rodzinny (np. w prezentacji postaci Atheny Farrokhzads, str. 118). Fakt ten jest istotny z punktu widzenia ich tożsamości.

Krytycznie chciałbym się odnieść do tekstu wprowadzającego w rozdz. 3.2, w którym Autorka formułuje tezę o przekazie tomu i tym samym sugeruje gotową interpretację zawartości: „Ludzie przekształcili się w niemal nierozpoznawalne istoty i postrzegają świat, który również wygląda inaczej, w zupełnie inny sposób” (Mennesker har forandret seg til nesten ugjenkjennelige vesener, og oppfatter verden, som også ser annerledes ut, på en helt annen måte, str. 94). Następnie w komentarzu do treści tytułu czytamy „Przymus powtarzania dotyczy hybryd ludzi i maszyn” (*Gjentagelsestvang* handler om hybrider av mennesker og maskiner, str 94). Myślę, że lepszym rozwiązaniem byłoby przeniesienie obszerniejszego komentarza odnośnie tytułu oraz uogólnień w zakresie przekazu wierszy do końcowej części analizy, kiedy znana jest treść wierszy i ich interpretacja. Wówczas komentarz tytułu mógłby stanowić część podsumowania, dopełniałby analizę, a propozycja jego interpretacji byłaby wiarygodna i przekonująca, ponieważ wynikałaby z przedstawionych i omówionych tekstów.

Każdy z rozdziałów części badawczej zamyka krótkie podsumowanie i synteza obserwacji cząstkowych. Podsumowania analizy wierszy Rządowskiej i Evy Tinds są krótkie, lecz celnie oddają charakterystyczne i wyraziste wątki i cechy utworów obu poetek. W podsumowaniu analizy wierszy z tomu „Vitsvit” (str. 141) Autorka wskazuje jedynie na więzi łączące rodzinę, nie wspomina o wewnętrznych napięciach, różnicach pokoleniowych, które – jak się wydaje – są wyrazistym i wiodącym wątkiem wierszy.

Ocena doboru materiału tekstowego

Egzemplifikacja materiałowa pochodzi każdorazowo z jednego tomiku wierszy, zaś analizowany materiał tekstowy jest obszerny, ilościowo reprezentatywny, treściowo podporządkowany tematowi wiodącemu. Omawiane wiersze zwykle cytowane są w całości, co pozwala osadzić omawiany fragment w kontekście całego tekstu poetyckiego. Wyjątek stanowi fragment rozdziału 3.1.2 z analizą utworów z tomu „Luftmensch”, w której przytoczone są bardzo skromne wyjątki wierszy, cytaty ograniczają się jedynie do fraz i wersów zawierających odniesienia do części ciała, ruchów ciała, oddychania itd., co jest według mnie zbyt restrykcyjnym podejściem do prezentacji materiału przykładowego.

W rozprawie brak jest informacji, ile wierszy poddano analizie. Niekiedy jednak odnosi się wrażenie, że selekcja tekstów powinna być bardziej rygorystyczna. W pracy omówiono wiersze lub ich fragmenty, które nie mają wyraźnego związku z głównym wątkiem podrozdziału lub pracy, a tylko luźne powiązanie. Niniejszy komentarz dotyczy m.in. omówienia tekstu na str. 119: „Gra na pianinie wymaga przede wszystkim specyficznych ruchów rąk, ale także dobrego słuchu. Obie te cechy są bardzo fizyczne/cielesne”. (Det å spille piano innebærer først bestemte håndbevegelser, men også god hørsel. Begge to er svært kroppslige egenskaper, str. 119). Idąc tym tropem należałoby poddać analizie wszystkie czynności jak pływanie, jazda na rowerze, wchodzenie po schodach jako cielesne, ponieważ angażują specyficzne ruchy mięśni i są odczuwane fizycznie. Wskazany przykład należy do przypadków odosobnionych.

Ocena analizy tekstów

Punktem wyjścia w części empirycznej rozprawy jest teza, że poprzez opis ciała, własnych i cudzych doznań cielesnych jest jednym ze środków służących do wyrażania emocji i kreowania wizji świata, budowania tożsamości, powstawania poczucia odosobnienia, samotności lub obcości.

Analiza poszczególnych wierszy lub ich części jest szczegółowa, niekiedy drobiazgowo w pozytywnym rozumieniu. W omawianiu i interpretowaniu treści wierszy autorka stara się wyłożyć własne rozumienie przekazu wierszy, dążąc przy tym do sformułowania konkluzji poprzez wnikliwe naświetlenie i eksplorację całego potencjału asocjacyjnego tekstu, przywołując materiał frazeologiczny, powołując się na postacie literackie, sceny z filmów czy fragmenty innych tekstów, które związane są semantycznie lub poprzez obecność danych leksemów i w ten sposób rozpatruje analizowane frazy w szerszym kontekście językowo-kulturowym, przez co wzmacnia swoją argumentację, która zwykle jest właściwa i przekonująca (por. np. interpretacja frazeologizmów: str. 122, str. 171). Doktorantka operując często siecią powiązań intertekstualnych bądź intermedialnych tworzy esencjonalne i kompletne analizy cząstkowe.

Zwykle analiza prowadzona jest w sposób uporządkowany a podejmowane wątki są rozwijane obszernie i dłuższych blokach. W prowadzeniu wywodu autorka nie stosuje skrótów myślowych, każda myśl jest zwerbalizowana, każda następna wynika z poprzedniej, stąd każda teza jest pochodną prowadzonego dociekania, a zgrabnie sformułowana synteza obserwowanych faktów językowych i ich funkcji w teście zyskuje akceptację.

Ciąg myślowy jest transparentny, wywód jest logiczny, a sposób dochodzenia do konkluzji należy ocenić pozytywnie. Doktorantka cechuje się dociekliwością, systematycznością i konsekwencją, dobrze radzi sobie z analizą i interpretacją neologizmów i słów stworzonych na potrzeby wiersza (np. w wierszu „Anamorfisme, isotopi”, str. 95-96). oraz zapożyczeń z innych języków (str. 169). Według mnie najlepsze analizy zawiera rozdział 5.2 (str. 195-221) we wszystkich podrozdziałach. Są one logiczne, wyczerpujące i przekonujące.

W uzasadnionych przypadkach Autorka komentuje strukturę wierszy, użycie rytmu, aliteracji. W wierszach Rządowskiej z tomu „Luftmensch” Autorka słusznie zauważa pewien powracający motyw rytmiczności w języku, podkreślający mechaniczność w codziennym funkcjonowaniu – wyraźny wątek w kilku wierszach. Zamieszczone w rozdziale 5 kopie ilustracji ze zbioru wierszy „eva+Adolf” autorka nie pozostawia bez komentarza, próbuje mianowicie ustalić relacje między ilustracjami i treścią utworów oraz określić ich funkcję w kontekście tematu rozprawy. Nie jest to analiza kompletna i wyczerpująca, jednak świadczy o skrupulatności, dociekliwości i naukowej akrybii Autorki i wzbogaca treść rozprawy.

Chwalona tu skrupulatność opisu ma swoje zalety i wady. Zaletą jest przejrzystość i transparentna motywacja, wadą: zbyt szczegółowe opisywanie treści utworów, zbyt drobiazgowość podejście do faktów powszechnie znanych z wiedzy ogólnej. Takie podejście skutkuje wypowiedzią ocierającą się o styl infantylny, jak na przykład analiza cytatu „Moja matka powiedziała: Serce nie jest jak kolano, które można zgiąć siłą woli.” («Min mor sa: Hjærtat är inte som knäet som kan böjas av fri vilja», str. 129).

Nadmierne dążenie do szczegółowości opisu prowadzi do przesadnej drobiazgowości, co wprowadza do wywodu pewien schematyzm i automatyzm w podejściu do treści wierszy. Niektóre fragmenty wywodu sprawiają wrażenie, że celem pracy jest wskazanie wszystkich jednostek leksykalnych odnoszących się do ciała lub czasowników ruchu, jak np.:

–str. 208: „W wierszu występuje kilka związków wyrazowych, które są związane z ciałem” (I diktet finnes det flere faste uttrykk som er knyttet til kroppen),

–str. 173: „Elementem cielesnym, fizycznym w wierszu są stopy. Umożliwiają one wykonanie całego ruchu, ale też niosą w sobie metaforę” (Det kroppslige elementet i diktet er føtter. De gjør det mulig å utføre hele bevegelsen, men bærer også en metafor inni seg),

–str. 197: „W wierszach pojawiają się również elementy cielesne. Przytoczę je poniżej [...]” (I diktene dukker det også opp kroppslige elementer. Jeg skal sitere dem nedenfor [...]).

Ocena części końcowej

Część końcowa rozprawy obejmuje rozdz. II Opsummering z trzema podrozdziałami. Zamieszczony na pierwszej stronie rozdziału cytat (str. 222) powinien moim zdaniem zostać przytoczony na początku rozprawy jako wypowiedź argumentująca zasadność podjęcia analizy. Podobnie ogólne uwagi dotyczące postrzegania świata, tworzenia systemu wartości przez poszczególne osoby. Rozdz. II ma charakter syntezy, zwięźle przekazuje przesłanie wierszy i środki językowe do tego użyte. W podsumowaniu wykazuje Doktorantka cechy wspólne i cechy różniące wierszy pochodzących z różnych tomów. Ponadto wymienia główne wątki, komentuje rolę metafor, wskazuje na cechy indywidualne i uniwersalne przedmiotowej poezji. Dodatkowo Doktorantka podkreśla osobliwości w zakresie obrazowania jak i samego języka i jego cech indywidualnych. Rekapitulacja cechuje się zwartą treścią i logicznym wywodem. Całość kończy refleksja dotycząca znaczenia i wkładu wyników rozprawy oraz dalszej perspektywy badawczej nad przedmiotową problematyką. Treść podsumowania jest kompletna i, jeśli chodzi o treść, spełnia wymogi części końcowej w obszernej pracy badawczej.

Ocena wykorzystanej literatury

Praca powstała w oparciu o obszerną literaturę przedmiotu, uwzględniającą nowsze pozycje z ostatniej dekady jak i szereg starszych opracowań, które wywarły znaczący wpływ na rozwój zarówno lingwistyki kognitywnej jak i badań nad językowym obrazem świata. Wśród cytowanych publikacji zabrakło opracowań Ronalda Langackera, prekursora badań relacji między wiedzą kulturową a językiem. W analizach cząstkowych Doktorantka wykorzystuje teorie zamieszczone w części teoretycznej, często powołuje się na teorię metafory Lakoffa i Johnsona (m.in. str. 88, 129, 179), oraz ujęcie obcego Kristevy (np. str 123, 128, 132, 138, 180), przez co praca nabiera metodologicznej spójności.

Ocena języka i stylu

Nie podejmując się szczegółowej oceny warstwy językowej pracy, zwłaszcza w zakresie poprawności gramatycznej i leksykalnej, chciałbym wskazać na kilka cech stylu wykazujących się powtarzalnością w tekście rozprawy, które moim zdaniem wymagają zmiany nawyków w formułowaniu myśli w wypowiedziach pisemnych o charakterze formalnym. Chodzi tu o formułowanie myśli w stylu potocznym, hołdującym ekonomii

języka, stąd bogatym w uproszczenia oraz wyrażenia metonimiczne. Autorce zalecam więc przyjęcie perspektywy filologa, który jest chirurgiem słowa: widzi i opisuje elementy języka ze swoimi znaczeniami i funkcjami, nie zaś przedmioty nazwane w tekście przez elementy leksykalne, np.

–str. 11: Następny rozdział zawiera Athenę Farrokhzad i jej zbiory *Vitsvit* i *Rörelse* (Neste kapittel omfatter Athena Farrokhzad og hennes samlinger *Vitsvit* i *Rörelse*). Rozdział zawiera informacje o poetce i omówienie, analizę, interpretację itp. jej wierszy z dwóch tomów.

– str. 162: Nie jest jasne, dlaczego poetka zamieniła miecz na nożyczki (Det er ikke klart hvorfor dikteren byttet sverd med saks). Należałoby sformułować, że poetka zamieniła rzeczowniki, określenia, nazwy itp., nie zaś same przedmioty.

–nagłówki rozdziałów z rzeczownikiem „kroppen”: „Symboliczne ciało” (Den symbolske kroppen, str. 131). Może lepszą formą byłby tytuł: Ciało jako symbol; Nagłówek „Historia ciała” (Kroppshistorie, str. 51) zamieniłbym na Historia badań nad cielesnością; Korzenie ciała (Kroppens røtter, str. 173) nie brzmi dobrze ani po norwesku, ani po polsku.

– str. 228: Kobiety próbują odzyskać swoje ciała. (Kvinner forsøker å gjenvinne sine kropper), może lepiej Kobiety chcą mówić, pisać otwarcie o swoich ciałach, swojej cielesności.

– str. 173: Ruch w zbiorze jest powiązany z emocjami. (Bevegelsen i samlingen er knyttet til følelser). Może lepiej motyw ruchu służy do..., sygnalizuje, podkreśla emocjonalność tekstu.

Jak wspominałem, Doktorantka zwykle doskonale sobie radzi z niełatwą przecież materiałą utworów lirycznych, wyciąga właściwe wnioski, jednak sposób opisu wymaga jeszcze treningu. Niniejsze uwagi nie formułuję, by obniżyć wartość wkładu Autorki, a po to, by zmotywować do większej uważności i dbałości przy formułowaniu tekstów pisanych stylem formalnym.

W zakresie interpretacji i opisu form językowych chciałbym wskazać na kilka miejsc, które budzą moje wątpliwości lub zasługują na ponowne przemyślenie. Autorka zbyt mocno trzyma się konceptu robotów w analizie wierszy Rzadkowskiej, co niekiedy prowadzi do pochopnych konkluzji. Myślę, że bardziej adekwatnym określeniem byłoby ludzie-roboty, lub robotopodobni ludzie, zwłaszcza, że w wielu tekstach opisane sytuacje odnoszą się do naszej codzienności. Jako ilustrację lekkiej nadinterpretacji podam kilka przykładów:

–Str. 86: W omówieniu wiersza „Kjøttkroker” czytamy „Ciało wydaje się maszyną, ale jednocześnie szybko się zużywa” (I diktet „Kjøttkroker” virker kroppen som en maskin, men samtidig blir den fort utslitt). Treść wiersza ukazuje moim zdaniem funkcjonowanie człowieka, jego ciała i umysłu we właściwy sposób dla ludzi, nie maszyn. Schematyzm, powtarzalność i automatyzm działania wynika z nadmiaru obowiązków i nagromadzenia zadań.

–str. 93: Zbyt radykalna konkluzja Autorki: „Zbiór można przyporządkować do gatunku poezji science-fiction, tj. maluje obraz przyszłości, w której ludzie będą ulepszać swoje ciała, aby były bardziej przewidywalne, przystosowane i gotowe na nowy, zmieniający się świat” (Samlingen plasseres i science fiction-lyrikk, altså den maler et bilde av fremtiden hvor mennesker skal forbedre kroppene sine slik at de er mer forutsigbare, tilpassede og klare for den nye, forandrende verden). Według mnie świat przedstawiony w wierszach nie jest zupełnie fikcyjny. Czy obecne osiągnięcia medycyny (z przeszczepami, sztucznymi stawami) zapewniające dłuższe życie nie jest ulepszeniem ciała? Proces ten obserwujemy od zarania dziejów – taka jest rola medycyny, od zawsze.

–str. 98: Niewłaściwy komentarz do fragmentu wiersza: „Zrobotyzowani ludzie otrzymali mikroimplanty – rzeczownik związany z maszynami” (Robotiske

mennesker har fått mikroimplanteringer – substantivet som assosieres med maskiner). Wstawianie implantów (wszczepów) to domena medycyny.

–str. 104: Nie podzielam zdania autorki, że wiersz „Farmakopeia” przedstawia zarówno podobieństwa, jak i różnice między ludźmi i robotami. „Sposób myślenia robotów jest przedstawiony za pomocą metafor: „lekki jak szkło”, „szybki jak szyny” (Robotenes tankegang er presentert i metaforer: «lette som glasset», «raske som skinnene»). Nie przypisywałbym treści wiersza opisowi zachowań robotów. Według mnie chodzi o doznania ludzi przyjmujących antydepresanty lub narkotyki, które sprawiają, że ludzie doznają wrażenia lekkości, przezroczystości szkła i szybkości ekspresowych pojazdów szynowych.

–str. 106: W analizie wiersza „Fluks” czytamy: „Trzecim zaleceniem są urządzenia, coś charakterystyczne tylko dla robotów, nie dla ludzi”. (Den tredje anbefalingen er apparater, altså noe karakteristisk bare for roboter, ikke mennesker). Należy pamiętać, że niekiedy w czasie choroby są niezbędne różne aparaty czy urządzenia i jest ich coraz więcej, np. do mierzenia ciśnienia, poziomu cukru, inhalacji i in.

– str. 161-162: Autorka niesłusznie przypisuje znaczenie metaforyczne wyrażeniom stå inte ut med mig själv i är du helt dum i huvet, w których wszystkie komponenty użyte są w znaczeniu dosłownym, bez znaczenia przenośnego.

– str. 161: Autorka błędnie opisuje i interpretuje czasowniki złożone jako czasowniki proste zmodyfikowane przyimkiem. Modyfikacja nastąpiła kilkaset lat temu. W wierszu pojawia się forma utrwalona u uzusie językowym oraz skodyfikowana w leksykografii o ustalonym znaczeniu: „stå ut med” wytrzymać coś, znieść coś, np. cierpienie (podobnie jak nie rozpatrujemy współczesnego znaczenia polskich czasowników typu „przekopać” jako „przez” + „kopać”). Częstka „ut” jako część czasownika nie jest przyimkiem a przysłówkiem w tym użyciu. Podobna analiza dotyczy czasowników „förgås” (str. 153), „skära av” (str. 162).

–str. 156: Błędnie przyporządkowano przysłówki miejsca „her og der” do grupy przyimków miejscowych (w tekście jako stedspreposisjon).

Formalna strona pracy

W pracy użyto środków typograficznych w sposób wyważony, właściwy tekstom naukowym. Z przypisów dolnych Autorka korzysta oszczędnie (w pozytywnym rozumieniu), co jest korzystne przy odbiorze tekstu, nie rozprasza dodatkowymi komentarzami i świadczy o przemyślanej selekcji informacji i ograniczeniu się do koniecznych uzupełnień i wyjaśnień merytorycznie uzasadnionych.

W tekście odnotowałem ponadto nieliczne usterki techniczne:

1. w zakresie numeracji rozdziałów; wykorzystanie cyfr rzymskich i arabskich jest niewłaściwe i niekonsekwentne; zgodnie z użyciem cyfr rzymskich w spisie treści praca składa się z dwóch części: wprowadzenia i podsumowania, co nie odpowiada faktycznej strukturze rozprawy.

2. w zakresie dokumentowania źródeł:

–zastosowany w tekście system odsyłaczy do źródeł ma postać hybrydową: stanowi kombinację systemu oksfordzkiego i harwardzkiego; sugerowałbym wybór jednej notacji i jej konsekwentne użycie;

–niewłaściwe dokumentowanie źródeł w tekście poprzez podanie skróconej nazwy strony internetowej bez podania jej pełnego adresu w przypisie dolnym, np. Forfatterweb (str. 169), brak roku wydania (Lakoff og Johnson, str. 8) lub nazwiska współautora (str. 27);

–w spisie literatury zauważyłem brakujące numery stron oraz brak konsekwencji w tym zakresie w zapisach bibliograficznych artykułów; numery stron zwykle umieszcza się na

ostatniej pozycji; przy danych bibliograficznych publikacji R. Laskowskiego umieszczono rok wydania w niewłaściwym miejscu;

–brak numeru strony przy cytowanym utworze, str. 144.

–niewłaściwie sporządzony spis literatury: nie praktykuje się oddzielnego zestawienia publikacji książkowych, artykułów, leksykonów, prac dyplomowych; nie sporządza się spisu wykorzystanych haseł słownikowych, należy jej wymienić w tekście po informacji o publikacji (nazwisko autora/redaktora lub tytuł słownika względnie jego skrót), z której pochodzą;

–niepoprawnie sporządzono spis źródeł internetowych, np. poprzez przypisanie autorstwa poetkom (str. 242);

–brak spisu ilustracji.

3. w zakresie użycia wyróżników typograficznych w tekście

–Pojedyncze wyrazy cytowane i omawiane w tekście należy wyróżnić typograficznie kursywą lub cudzysłowem (str. 161). Poprawny zapis: Verbet *stå* blir modifisert med preposisjon *ut* og *med* som tilskriver verbet en metaforisk betydning, det vil si *å tåle*.

Opinia końcowa

Przedstawiona do oceny rozprawa podejmuje ważny, ciekawy i aktualny temat badawczy. W mojej ocenie zaproponowana metodologia została dostosowana do zamiaru badawczego, sama dysertacja – mimo interdyscyplinarnego charakteru – wpisuje się w konkretny nurt badań i jest osadzona w określonej tradycji z pewną modyfikacją. Rozprawa stanowi oryginalne rozwiązanie problemu naukowego, jakim jest językowe ujęcie cielesności w utworach poetyckich jako środek wyrazu służący do opisu i interpretacji współczesnej rzeczywistości oraz tożsamości poetek.

Opracowanie wyróżnia się spójną konstrukcją, dobrze zaplanowanym i przeprowadzonym wywodem opartym na obszernym materiale przykładowym. Pani Paulina Przywuska dowiodła, że potrafi zaprojektować proces badawczy i warsztat badawczy, poprzez pozyskanie i opracowanie materiału, dobranie odpowiedniej metody i prawidłowe jej wykorzystanie. Ponadto Doktorantka wykazała się umiejętnością analizowania i syntezy jak i właściwego formułowania obserwowanych faktów językowych, potwierdzając przy tym kompetencje do samodzielnego prowadzenia pracy naukowej.

Mimo nielicznych uwag krytycznych i polemicznych z przekonaniem formułuję jednoznacznie POZYTYWNAŃ OCENĘ przedłożonej pracy doktorskiej.

Konkluzja

Stwierdzam, że rozprawa doktorska pani magister Pauliny Przywuskiej spełnia wymogi ustawowe stawiane rozprawom doktorskim określone w art. 13 ust. 1 Ustawy z dnia 14 marca 2003 r. o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki (Dz. U. z 2017 r., poz. 1789, z późn. zm.). Wnioskuje o dopuszczenie pani magister Pauliny Przywuskiej do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

Józef Jarosz

